

جایگاه مریم مجدلیه در آموزه‌های مسیحی یونانی قرون نخستین^۱

ولی عبدی

دانش آموخته دکتری رشته ادیان و عرفان، دانشکده حقوق، الهیات و علوم سیاسی، واحد علوم و تحقیقات، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران

محمد ایلخانی^۲

استاد گروه فلسفه، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه شهید بهشتی، تهران، ایران

فاطمه لاجوردی

استادیار گروه ادیان و عرفان، دانشکده حقوق، الهیات و علوم سیاسی، واحد علوم و تحقیقات،

دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران

چکیده

در مسیحیت سه زن جایگاه خاصی دارند: حوا، مریم مادر عیسی ناصری و مریم مجدلیه. دو زن نخست در ارتباط مستقیم با الوهیت هستند. حوا نماد ورود شر به ذات انسان و مریم نمونه‌ی تطهیر و پرهیزگاری است. مریم مجدلیه انسانی است که طریق خود را بر می‌گزیند و نماد ایمان به مسیح و پرهیزگاری است. او از این جهت الگویی است برای دیگران. در غرب از قرون وسطی او را زن بدکاره‌ای در نظر گرفتند که به عیسی ایمان آورد و ادبیات وسیعی در باره‌ی شخصیت او تا امروز شکل گرفته است. اما در متون عهدجدید او نمونه‌ی زنی است که ضمن وفاداری به عیسی ناصری از بنیانگذاران دین جدید است و به عنوان یک رسول به تبلیغ پیام مسیحیت می‌پردازد. در متون گنوسی او حکیمی است که با معرفت الهی آشنا است و با آن رمزگشایی می‌کند و طریق باطنی در دینداری را رواج می‌دهد. از این جهت مورد انتقاد پطرس حواری که نمونه‌ی دینداری ظاهری و شریعتمدار است قرار می‌گیرد. آباء یونانی کلیسا با نگاهی مثبت به او، از پرهیزگاری و تجربه‌ی باطنی او سخن می‌گویند.

کلید واژه‌ها

مریم مجدلیه، عیسی ناصری، گنوس مسیحی، آباء کلیسا.

۱. تاریخ دریافت: ۱۴۰۱/۴/۴ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۱/۷/۷

۲. پست الکترونیک (مستول مکاتبات): m-ilkhani@sbu.ac.ir

مقدمه

پیشینه پژوهش

با وجود اهمیتی که شخصیت مریم مجدلیه در تاریخ مسیحیت پیدا کرده، در زبان فارسی آثار چندانی در مورد وی به نگارش درنیامده است. البته در مطالعات مربوط به کتاب مقدس و جایگاه زنان در صدر مسیحیت، وی مورد توجه قرار گرفته است که در نوشته حاضر این‌گونه آثار مورد استفاده قرار خواهند گرفت. با این حال، چند اثر به زبان فارسی به جنبه‌هایی از شخصیت وی پرداخته‌اند. برای مثال، در مقاله «مریم مجدلیه در متون آپوکریفا از نگاه زنانه‌نگر» توانایی علمی و قدرت رهبری وی از منظر فیمینیستی بررسی شده است.^۱ همچنین در دو مقاله دیگر؛ یعنی «مریم مجدلیه و گرایش زنان به مانویت: بازبینی برخی مولفه‌های اسطوره‌ای و تاریخی» و «اناجیل رسمی و زنان با نقش رسولانه: مطالعه موردی» سعی شده نقش و جایگاه مریم مجدلیه با نگاه زنانه واکاوی شود.^۲ اما ما در نوشتار حاضر با مطالعه آثار دست اول مسیحیان هم جایگاه وی در اعتقادات مسیحی و هم رابطه عیسی (ع) با او را نشان خواهیم داد. همچنین به این نکته خواهیم پرداخت که در آثار هر دوره چه سیمایی از وی ارائه شده است؟ چه تفاوتی بین منزلت و جایگاه مریم مجدلیه در عهدجدید و آثار پدران کلیسا وجود دارد؟ البته نباید از این نکته غافل شد که در صدر مسیحیت نوعی رقابت بین مریم مجدلیه و زنان از یک طرف و پطرس حواری و پیروان وی، عمدتاً مردان، وجود داشته است. در ماجرای این رقابت، مریم مجدلیه به تدریج در تاریخ مسیحیت به حاشیه رانده شد.

جایگاه زنان در عهدجدید

آنگونه که از گزارش‌های عهدجدید برمی‌آید زنان در شکل‌گیری مسیحیت نخستین نقش به‌سزایی داشتند. آنان با پیروی از عیسی (ع)، پیام وی را گستراندند و به نوعی «رسولان»

^۱ سیاهپوش، مریم السادات، حاج ابراهیمی، طاهره، هوشنگی، لیلا، «مریم مجدلیه در متون آپوکریفا از نگاهی زنانه‌نگر»، *ادیان و عرفان*، شماره اول، بهار و تابستان، ۱۴۰۰، صص ۱۳۳-۱۵۱.

^۲ شکری فومشی، محمد، «مریم مجدلیه و گرایش زنان به مانویت: بازبینی برخی مولفه‌های اسطوره‌ای و تاریخی»، *ایران-نامگ*، شماره ۳-۴، ۱۳۹۸، صص ۶۳-۷۵؛ سیاهپوش، مریم السادات، حاج ابراهیمی، طاهره، هوشنگی، لیلا، «اناجیل رسمی و زنان با نقش رسولانه: مطالعه موردی»، *زن در فرهنگ و هنر*، دوره ۱۳، ۱۴۰۰، صص ۱۶۵-۱۸۱.

زمان خود بودند^۱. همچنین با توجه به رویکرد عیسی (ع) نسبت به زنان به نظر می‌رسد که وی در نهضت خود برای زنان در کنار مردان نقش و جایگاه قائل بود^۲. براساس برخی جملات اناجیل مثل لوقا (۲-۳: ۸) می‌توان گفت که زنان یهودی در آن زمان استقلال مالی هم داشتند. در معجزاتی هم که منسوب به عیسی (ع) است حضور زنان مشهود است. زنده کردن دختر یایرس، رئیس کنیسه یهودیان (لوقا، ۵۶-۴۱: ۸)، زنده کردن پسر یک بیوه زن در شهر نائین (لوقا، ۱۷-۱۱: ۷)، شفا دادن زنی که به مدت ۱۲ سال دچار خونریزی شده بود (۴۳-۴۸: ۸)، شفا دادن زنی که به مدت ۱۸ سال پشت‌اش خمیده شده بود (۱۷-۱۰: ۱۳) شواهدی براین مدعا است. در سال‌های اول ظهور مسیحیت، مسیحیان فاقد قدرت سیاسی و پیروان عیسی (ع) عمدتاً از طبقات پایین جامعه بودند. البته افراد مختلف به وی ایمان می‌آوردند و تمایز چندانی بین زن و مرد، فقیر و غنی، برده و آزاد وجود نداشت. ملکوت الهی همه انسان‌ها را دربر می‌گرفت، فقط کسانی که ابتدا دعوت را پذیرفته و سپس آن را انکار کرده‌اند، وارد ملکوت نخواهند شد^۳.

افزون بر این، در بخشهایی از عهدجدید اشاره به شجاعت زنان و حمایت از عیسی ناصری به چشم می‌خورد. طبق روایت یوحنا، سه مریم: مریم عذرا، مریم زن کلویاس و مریم مجدلیه همراه با سالومه خواهر مادر عیسی شاهد تصلیب عیسی بودند (یوحنا، ۲۵-۲۷: ۱۹). در هنگام تدفین نیز مریم مجدلیه به همراه یک مریم دیگر شاهد بودند (متی، ۶۱: ۲۷). گزارشی که متی (۶۱: ۲۷) و روایتی که یوحنا (۲۷-۲۵: ۱۹) از حضور زنان در هنگام تصلیب عیسی به دست می‌دهد حاکی از این است که برخلاف شاگردان مرد عیسی (ع) که همگی از ترس فرار کرده بودند، زنان تا آخرین لحظه در کنار وی باقی ماندند. باتوجه به همین نکات محققانی بر این باور هستند که به احتمال خیلی زیاد زنان در صدر بالایی از

^۱. Χατζηβασιλειαδη, Ελενης Κασσελουρη, “Η Εύχαριστιακή Έμπειρία τών Πρώτων Κοινοτήτων και ή Συμμετοχή τών Γυναικών”, *Θεολογία*, 2009, 4, pp. 217-218.

^۲. Νικα, Ευγενια, *Η Μαρια Μαγδαληνη* “Απο την Καινη Διαθηκη στην Παραδοση της Εκκλησιας, Αθηνα, 2018, p. 21.

^۳. Kung, Hans, *Women in Christianity*, Continuum, 2005, pp. 2&6; Fiorenza, Elisabeth, S, *In Memory of Her: A Feminist Theological Reconstruction of Christian Origins*, New York, 1994, p. 121.

جمعیت مسیحیان اولیه را تشکیل می‌دادند.^۱ پولس در رساله‌های خود به زنان و نقش آنان به‌طور مفصل اشاره می‌کند، او در فصل ۱۶ رساله به رومیان از زنان متعددی نام می‌برد که در رشد کلیسا زحمات زیادی را متقبل شدند. در سایر رساله‌ها نیز به زنان اشاره و از آنان با عنوان همکار ما یاد می‌کند (فیلیپیان، ۳-۲: ۴؛ فلیمون، ۲: ۱؛ کولسیان، ۱۵: ۴؛ دوم تیموتائوس، ۱۹: ۴) که در منزل برخی از اینان اجتماعات مسیحیان یا همان کلیسا تشکیل می‌شد و به این خاطر پولس مراتب قدردانی خود را از آنان به عمل می‌آورد. باوجود برخی نکات سخت‌گیرانه و حتی منفی که نسبت به زنان در تعدادی از رساله‌های پولس به چشم می‌خورد (مثل اول قرنتیان، ۱۶-۲: ۱۱) باید گفت که در نگاه وی زنان نقش تبلیغی و تبشیری داشته‌اند.^۲ در اعمال رسولان از زنی به نام داماریس ذکری به میان آمده که به تبلیغ پیام پولس در آتن می‌پردازد (۱۷: ۳۴)، چهار دختر فیلیپس که همگی نبوت می‌کردند (۹-۸: ۲۱)، حتی پطرس پس از رهایی از زندان به خانه زنی به نام مریم مادر یوحنا ملقب به مرقس پناه برد (۱۲: ۱۲). در یونان زنان سرشناس زیادی به پیام پولس مبنی بر اینکه عیسی (ع) به خاطر انسانها رنج کشید، ایمان آوردند (۱۲-۴: ۱۷). در فیلیپی هم زنی به نام لیدیه به پولس ایمان آورد و وی را در خانه خود پذیرفت تا همچنان در آنجا به تبلیغ رسالت خویش بپردازد (۱۵-۱۳: ۱۶). آنگونه که از اعمال رسولان و رساله‌های پولس برمی‌آید، زنان در سال‌های اولیه مسیحیت، مبشر، مبلغ، معلم و رسول بودند و با پولس در ترویج نهضت عیسی (ع) همراهی و همکاری می‌کردند.^۳ با توجه به نقش زنان در گسترش مسیحیت در سال‌های نخست میلادی می‌توان گفت وجود مریم مجدلیه در زمره پیروان عیسی (ع) پدیده بی‌سابقه‌ای نیست، اما شاید محبوبیت وی در نزد عیسی (ع) و بعدها رقابت بین او و پطرس منجر به بروز نظرات و دیدگاه‌های گوناگون درباره مریم مجدلیه شد.

^۱. Δροσια, Αικατερινη, *Η Μαρια Μαγδαληνη στη βιβλικη και μεταγενεστερη χριστιανικη παραδοση*, Θεσσαλονικη, 2018, p. 60.

^۲. Αδαμτζιλουλου, Ευανθιας, *Η Γυναικα στη Θεολογια του Αποστολου Παυλου*, Θεσσαλονικη, 2003, p. 58.

^۳. Fiorenza, *Ibid*, p. 183.

مریم مجدلیه در عهدجدید

در عهدجدید علاوه بر مریم مجدلیه از دو مریم دیگر، یعنی مریم از منطقه بیت عنیا، خواهر لازاروس (ایلعازر) (یوحنا، ۱-۵: ۱۲) و زن بدکاره‌ای که در خانه شمعون پاهای عیسی را شست (لوقا، ۴۰-۳۶: ۷)، سخن به میان آمده است. اما به نظر می‌رسد مریم مجدلیه همان زن گناهکاری نیست که در انجیل لوقا (فصل ۷) از او نام برده شده است؛ چرا که اگر لوقا چنین قصدی داشت احتمالاً در همانجا اسم او را نقل می‌کرد. در حالی که وی در فصل بعدی به مریم مجدلیه اشاره می‌کند. همچنین می‌توان گفت او همان زنی نیست که یهودیان قصد داشتند سنگسار کنند (یوحنا، ۸). این متن احتمالاً بعدها به انجیل یوحنا اضافه شده است؛ چرا که داستان مذکور در کهن‌ترین نسخه‌های انجیل یوحنا به چشم نمی‌خورد.^۱

گاهی در تاریخ مسیحیت این سه مریم با هم یکی گرفته شده‌اند و همین امر باعث شده تا چهره متفاوتی از وی ایجاد شود. در عهدجدید حدود ۱۰ بار از او با عنوان شاگرد عیسی (ع) نام برده شده است.^۲ با این حال، از گزارش‌های عهدجدید به سختی می‌توان درباره هویت تاریخی مریم مجدلیه اظهار نظر کرد. نخستین بار در انجیل مرقس که قدیمی‌تر از سایر انجیل است (حدود ۷۰ میلادی نگارش یافته است)، به نام وی اشاره می‌شود. ذکر شده است که همانطور که عیسی (ع) به شمعون لقب پطرس داد، به مریم هم لقب مجدلیه را داد. مجدلیه در زبان آرامی به معنای صخره^۳ است؛ یعنی وی در ایمان خویش به عیسی (ع) همانند صخره، استوار بود.^۴

در انجیل مرقس مریم مجدلیه و زنان دیگر شاهد تصلیب و تدفین عیسی (ع) معرفی شده‌اند (۴۷، ۴۰: ۱۵). در این انجیل می‌خوانیم پس از پایان سبت مریم مجدلیه به همراه مریم مادر یعقوب و سالومه به سوی گور عیسی رفتند، اما آن را خالی دیدند و متوجه شدند که وی از مرگ برخاسته است و عیسی «پیش از همه خود را به مریم مجدلیه که هفت دیو از بدن وی خارج کرده بود، نشان داد» (۱-۹: ۱۶). در انجیل متی نیز شبیه

^۱. Ehrman, Ibid, pp. 189-190; Miller, Ibid, p. 31.

^۲. Δροσα, Ibid, p. 63.

^۳. Πύργος

^۴. Δροσα, Ibid, p 66.

همین گزارش به چشم می‌خورد. در این انجیل گفته شده مریم مجدلیه به همراه زنان دیگر تا آخرین لحظه شاهد تصلیب عیسی و تدفین وی باقی ماند. اولین صبح بعد از سبت، او به همراه مریم دیگر به دیدن گور عیسی رفتند اما آن را خالی یافتند. سپس عیسی که از گور برخاسته بود، خود را به آنان نشان داد و از آن زنان خواست تا رفته و شاگردان را هم از این ماجرا باخبر سازند (۱: ۲۸؛ ۶۱-۵۵: ۲۷). در انجیل لوقا از او و زنان دیگر به عنوان همراهان عیسی نام برده شده که در کنار عیسی (ع) شهر به شهر و روستا به روستا می‌رفتند تا فرارسیدن ملکوت الهی را اعلام کنند و همچنین از اموال خود به عیسی (ع) و شاگردان وی کمک می‌کردند (۳-۱: ۸) هر چند در ابتدا نام مریم مجدلیه و زنان دیگر ذکر نمی‌شود اما در ادامه وی به عنوان کسی معرفی شده که شاهد رستاخیز عیسی (ع) بود (۱۰: ۲۴). در انجیل یوحنا نیز او شاهد تصلیب عیسی (ع) معرفی شده است و عیسی (ع) هنگامی که بالای صلیب بود مادر خود را دید که در «کنار شاگردی که وی را دوست داشت» ایستاده است گفت مادر این پسر توست و به شاگرد گفت این مادر توست. از آن زمان به بعد، مریم مجدلیه مادر عیسی (ع) را در خانه خود جای داد (۲۷-۲۵: ۱۹).

آیا می‌توان گفت که مریم مجدلیه یکی از رسولان عیسی بود؟ در بخش‌هایی از عهدجدید معیارهایی برای رسول بودن یک شخص ذکر شده است. در (اعمال رسولان، ۲۱-۲۲: ۱) برمی‌آید پطرس در گزینش رسولی جدید در جایگزینی یهودای اسخریوطی که به عیسی خیانت کرد شرایط سختی را در گزینش مطرح می‌کند. رسول باید از مردانی باشد «که در تمام طول زمانی که عیسی خداوند در میان ما می‌زیست، همراه ما بودند، از هنگام تعمید یحیی تا روزی که از میان ما برآورده شد، یکی باشد که به همراه ما گواه قیام پس از مرگ او گردد»^۱. با این معیار، هیچ یک از دوازده حواری دارای صفت رسول نیستند؛ چرا که هیچ کدام به عنوان شاهد تعمید عیسی به دست یوحنا ذکر نشده‌اند. البته پولس معیارهای دیگری برای رسول بودن ذکر می‌کند. از نظر وی کسی که عیسی را دیده و به وی ایمان آورده باشد، رسول است (اول قرن‌تیان، ۹: ۱). همچنین او اراده خداوند را هم یکی دیگر از شرایط رسول بودن می‌داند و معتقد است که خداوند اراده کرد تا خود او رسول باشد (اول قرن‌تیان، ۱: ۱؛ دوم قرن‌تیان، ۱: ۱؛ رومیان، ۱: ۱). در نگاه او، رسول با

^۱ عهدجدید، ترجمه پیروز سیار، تهران، ۱۳۸۷.

داشتن این دو ویژگی انجیل عیسی (پیام عیسی) را به دیگران می‌رساند (دوم قرن‌تیا، ۱۰: ۱۴). با توجه به این نکات، می‌توان گفت که مریم مجدلیه نیز دارای شرایط رسول بودن بوده است؛ چرا که هم عیسی را دیده، هم به وی ایمان آورده و هم شاهد رستاخیز او بوده است. نکته ظریف دیگر این است که پولس برای اینکه رسول بودن خود را اثبات کند، چنین می‌گوید: «آیا من پروردگاران عیسی مسیح را ندیده‌ام؟»^۱ (اول قرن‌تیا، ۱: ۹) در انجیل یوحنا نیز دقیقاً همین عبارت از زبان مریم مجدلیه ذکر می‌شود: «من پروردگار را دیده‌ام»^۲ (۱۸: ۲۰). در نتیجه، گویا یوحنا مریم را در زمره رسولان آورده است؛ چرا که نخستین کسی بود که پیام زنده شدن عیسی را به شاگردان ابلاغ کرد.

در کلیسای اولیه سه گروه از زنان از منزلت خاصی برخوردار بودند: بیوه زنان، شماسه‌ها^۳ و باکره‌ها. دسته اول مورد حمایت قرار می‌گرفتند. باکره‌ها خود را وقف عبادت می‌کردند و شماسه‌ها می‌توانستند در کلیسا خدمت و زنان مشرک یونانی و رومی را به نهضت عیسی دعوت کنند. در سده دوم میلادی نهضت گنوسی مسیحی با توجه به نوع نگاهی که به زنان داشت، بستر مناسبی برای رشد آنان فراهم کرد. همچنین زنان در نهضت مونتائوس^۴ فعال بودند و به پیامبری می‌پرداختند و اشخاص زیادی را در آسیای صغیر به مسیحیت دعوت کردند^۵. اما، به مرور زمان زنان از مناصب کلیسایی کنار گذاشته شدند. از سده سوم میلادی به بعد زنان به حاشیه رانده شدند، به طوری که تعداد زیادی از پدران کلیسا آثار فراوانی را درباره مسائل گوناگون اعتقادی و کلیسایی به نگارش درآوردند، در حالی که در همین دوره فقط از چهار زن نام برده شده است که رساله‌هایی تألیف کرده‌اند. بی‌اعتنایی به زنان از سده مذکور ادامه یافت و با ظهور رهبانیت و استقرار نظام پاپی در

^۱ οὐχὶ Ἰησοῦν Χριστὸν τὸν Κύριον ἡμῶν ἑώρακα

^۲ «ἑώρακα τὸν κύριον»

^۳ Deaconess

^۴ Pagans

^۵ Montanus

^۶ Tucker, Robert Leonard, "The Place of Woman in the Church", *The Biblical World*, 1920, (54) 6, p. 579;

عبدی، ولی، «تقابل جریان رسمی مسیحیت با نهضت مونتائوس»، *الهیات تطبیقی*، سال دوازدهم، شماره بیست و ششم، پاییز و زمستان، ۱۴۰۰، صص ۷۸-۷۹.

قرون وسطی به اوج خود رسید. تثبیت سلسله مراتب در کلیسا، خصومت با مسائل جنسی و مرتبط ساختن زنان با گناهان جنسی و بی‌ارزش کردن آموزش برای زنان، می‌تواند دلایلی بر افول منزلت آنان در کلیسای اولیه تلقی شود.^۱

متون گنوسی مسیحی

در متون گنوسی مسیحی نیز از مریم مجدلیه سخن گفته شده است.^۲ وی در این آثار به عنوان آموزگار تعالیم سرّی عیسی (ع)، موجودی روحانی، عالم به همه چیز، آگاه به اسرار و رموز آموزه‌های عیسی و حواری محبوب وی محسوب می‌شود.^۳ در *انجیل مریم مجدلیه*، او عمدتاً به تعلیم آموزه‌های سرّی در ساختاری گنوسی می‌پردازد. در فصل پنجم انجیل مذکور، حواریون عیسی از اینکه به تبلیغ پیام پسر انسان بپردازند، نگران هستند. اما او به آنها امیدواری و دلگرمی می‌دهد که لطف وی با شاگردان خواهد بود. بنابراین نباید بترسند یا نگران باشند. پطرس از علاقه ویژه عیسی ناصری به وی سخن می‌گوید: «خواهر، ما می‌دانیم که منجی^۴ تو را بیشتر از بقیه زنان دوست داشت». در ادامه، پطرس از او می‌خواهد تا آن دسته از سخنان عیسی را که شاگردان نشنیده‌اند بیان کند و او می‌گوید «من پروردگار را در رویایی دیدم و به او گفتم که پروردگارا من شما را در رویایی دیدم. او در پاسخ گفت: برکت باد مر تو را که مرا دیدی اما دچار تزلزل نشدی». سرانجام، عیسی به وی خاطر نشان می‌کند که او این رویا را نه با نفس‌اش^۵ دیده است و نه با روح‌اش^۶ بلکه از طریق عقل یا ذهن‌اش^۷ وی را مشاهده کرده است (۴-۱۱: ۵). سپس مریم از زبان عیسی به حواریون تعالیمی را درباره روح، نفس و جهل و ویژگی‌های آنها بیان می‌کند. شاگردان از

^۱. Kung, Ibid, pp. 16&25.

^۲. در مقاله ذیل تعدادی از متون گنوسی مورد تفحص و بررسی قرار گرفته شده است. نگاه و روش، تحلیل و نظم مطالب ما متمایز از این مقاله است. سیاهپوش، مریم السادات، حاج ابراهیمی، طاهره، هوشنگی، لیلا، «مریم مجدلیه در متون آپوکریفا از نگاهی زنانه‌نگر»، *ادیان و عرفان*، شماره اول، بهار و تابستان، ۱۴۰۰، صص ۱۳۳-۱۵۱.

^۳. Robinson, James, *Γεωργιαδης, Θανάσης, Το Κατά Μαρία Μαγδαληνή Γνωστικό Ευαγγέλιο*, Το Ποντικί, 2007, pp. 92ff; Robinson, James, *The Nag Hammadi Library in English*, Second Edition, Brill: Leiden, 1984, p. 105.

^۴. Σωτήρ

^۵. Ψυχή

^۶. Πνεύμα

^۷. Νους

جمله پطرس و آندراس اینگونه آموزه‌ها را عجیب و غریب در نظر گرفته و به انکار او می‌پردازند. با این حال، در نهایت متقاعد می‌شوند که این تعالیم به ظاهر مبهم و عجیب از زبان عیسی (ع) جاری شده و او فقط ناقل است.^۱ در *انجیل فیلیپ* نیز مریم مجدلیه تقریباً نقش مشابهی دارد، یعنی آموزش مبانی گنوسی رمزی و سرّی مثل نیروهای ملأعلی، رابطه نور و ظلمت و غیره. مریم مادر عیسی، مریم خواهر عیسی و مریم مجدلیه همواره با عیسی بودند و از او با عنوان یار و همراه او سخن به میان آمده است. افزون‌براین، او وجودی فراطبیعی دارد و همان حکمت؛ یکی از نیروهای ملأعلی است: «سوفیا (حکمت) که انسان‌ها او را سترون می‌نامند، همانا مادر فرشتگان است و یار و یاور مسیح، مریم مجدلیه است»^۲. در ادامه تأکید می‌شود که عیسی مریم را بیشتر از سایر حواریون دوست داشت و حتی او را می‌بوسید. این امر باعث اعتراض سایر زنان می‌شود و معترضند که چرا عیسی وی را بیشتر از سایرین دوست دارد. عیسی در پاسخ با استفاده از تمثیلی بیان می‌کند که وقتی دو شخص نابینا و بینا در تاریکی به سر می‌برند، از وضعیت یکسانی برخوردار نیستند؛ چرا که به محض اینکه نور ساطع شود، شخص بینا روشنایی را خواهد دید اما فرد نابینا همچنان در تاریکی خواهد ماند. بنابراین، به نظر می‌رسد از دید وی مریم مجدلیه همانند شخص بینایی است که آمدن نور (عیسی) را درک کرده است. *انجیل فیلیپ* از معدود *اناجیلی* است که واژه «سینتروفوس»^۳، یعنی «یار و همراه»، را درباره مریم مجدلیه به کار می‌برد. این واژه در آثار کهن مسیحیان به عنوان لقبی برای توصیف حواریون به کار می‌رفت.^۴ به طوری که در این *انجیل* او به عنوان یکی از حواریون عیسی وصف می‌شود. در *انجیل دیگر*، یعنی *انجیل توماس* مریم مجدلیه ابتدا از عیسی درباره حواریون سوال می‌کند و وی آنان را به کسانی تشبیه می‌کند که در مزرعه‌ای زندگی می‌کنند که متعلق به

^۱. Robinson, James, *Γεωργιάδης, Θανάσης, Το Κατά Μαρία Μαγδαληνή Γνωστικό Ευαγγέλιο*, Το Ποντικί, 2007, pp. 92ff; Robinson, James, *The Nag Hammadi Library in English*, Second Edition, Brill: Leiden, 1984, p. 105.

^۲. Paterson Brown, Thomas, *Τα Ευαγγέλια Θωμά, Φιλίππου και Αλήθειας*, London, 2011, p. 39.

^۳. Σύντροφος

^۴. Δροσώ, Ibid, pp. 116-118; Antonov, Vladimir, *The Gospel of Philip*, Lichtenberg, 2008, pp. 33&37.

خودشان نیست و روزی باید آن را به صاحبان خود برگردانند. به عبارتی دیگر، نه شاگردان به این دنیا تعلق دارند و نه دنیا به شاگردان. باین حال، در آخرین عبارت *انجیل توماس* پطرس از عیسی می‌خواهد که مریم را از بین خودشان طرد کند؛ چرا که زنان شایسته زندگی نیستند. عیسی (ع) نیز در پاسخ اظهار می‌کند که او را تبدیل به مرد خواهد کرد تا بتواند وارد ملکوت آسمان شود. تقابل بین پطرس و مریم مجدلیه می‌تواند به سبب تمایز دو نوع دینداری باشد. پطرس نماینده یهودیت شریعتمدار است. در یهودیت زن جایگاهی سافل دارد و از دینداری ظاهری در مقابل دینداری باطنی دفاع می‌شود. مریم مجدلیه در این متون به عنوان یک زن از دینداری رمزی-باطنی حمایت می‌کند و این امر می‌تواند دلیلی بر این تقابل باشد. در رساله دیگر گنوسی با عنوان *پیستیس سوفیا* نیز مریم مجدلیه در زمره حواریون ذکر می‌شود. این رساله از چهار بخش تشکیل شده و حاوی گفتگویی آخرو زمانی بین عیسی و شاگردانش است. در واقع، عیسی برخاسته از مرگ درباره ادوار مختلف جهان به شاگردان خویش تعلیم می‌دهد. شایان ذکر است که هم در *عهد جدید* و هم در آثار پدران کلیسا وقتی از دوازده حواری عیسی سخن به میان می‌آید، همه آنها مرد هستند. اما در این رساله دوازده شاگرد متشکل از چهار زن و هشت مرد هستند. این زنان عبارتند از: مریم مجدلیه، مارتا، سالومه و مریم مادر عیسی. شاگردان مرد نیز عبارتند از: فیلیپ، پطرس، یوحنا، آندراس، توماس، متی، یعقوب و بارتلومه. در اینجا مریم مجدلیه بیشتر از سایر شاگردان از عیسی سوالاتی راجع به جهان و رابطه نور و ظلمت، ائون‌ها، ارواح انسانها و غیره می‌پرسد. از حدود ۴۲ سوال، ۳۹ سوال را او می‌پرسد و این امر به نوعی نشان دهنده جایگاه او در بین شاگردان است. عیسی نیز در مقابل او را تشویق به پرسیدن سوالات بیشتر می‌کند و از وی با عنوان «مریم پاک و روحانی»^۱ نام می‌برد. همچنین عیسی به او به دلیل سوالاتی که از او پرسیده مزده می‌دهد که وارث «کل ملکوت نور» خواهد شد. در این رساله همانند سایر متون گنوسی بین ماده و روح، نور و ظلمت، مرد و زن تمایز گذاشته می‌شود و همانطور که بیان شد، مریم در زمره موجودات نورانی و روحانی است. گفتنی است که سوالات مکرر او باعث خشم و اعتراض پطرس می‌شود؛ چنانکه او در خطاب به عیسی بیان می‌کند که مریم فرصت گفتگو با منجی را از سایر شاگردان گرفته است و او

^۱. αγνή και πνευματική Μαρία

دیگر نمی‌تواند مریم را تحمل کند و عیسی در پاسخ همچنان بر روحانی بودن مریم تأکید و پطرس را به آرامش دعوت می‌کند.^۱ مشابه مضمون مذکور در دیگر رساله گنوسی؛ یعنی حکمت عیسی نیز به چشم می‌خورد. رساله مزبور حاوی آموزه‌ها و سخنان عیسی (ع) پس از رستاخیز وی و پیش از عروج‌اش به آسمان است. در این رساله از دوازده شاگرد عیسی و هفت زن سخن به میان آمده است اما از میان زنان فقط به اسم مریم مجدلیه اشاره شده است.^۲ از شاگردان هم اسامی فیلیپ، توماس، متی، و بارتلومه آمده است. به طور کلی در رساله حکمت عیسی، عیسی برخاسته از مرگ به سوالات شاگردان درباره جهان و نحوه خلقت آن پاسخ می‌دهد. دوازده شاگرد وی به همراه هفت زن راهی جلیلیه می‌شوند تا درباره جهان و اسرار آن از عیسی سوالاتی را بپرسند. در رساله مذکور مریم مجدلیه دو سوال از عیسی درباره کیهان و اصول کیهانی می‌پرسد و عیسی نیز در پاسخ به سوفیا و عناصر نور و روح اشاره می‌کند که به ترتیب صدور و خلقت کیهان منجر شده‌اند.^۳

افزون بر این، رساله نخستین مکاشفه یعقوب نیز مریم مجدلیه را در زمره شاگردان عیسی معرفی می‌کند. آنگونه که در ابتدای رساله ذکر شده، عیسی پس از رستاخیز قصد دارد اسرار جهان را به یعقوب عادل (برادر خودش) توضیح دهد. در این رساله هم از چهار زن به نام‌های مریم مجدلیه، سالومه، مارتا و آرسینوئه سخن به میان آمده است در واقع این زنان در اینجا حواریون عیسی محسوب می‌شوند. آنگونه که از سوال یعقوب برمی‌آید گویا در اصل هفت زن از حواریون عیسی بوده‌اند که در متن نام چهار نفر ذکر شده است.^۴ در رساله گفتگوی منجی هم مریم مجدلیه نقش پررنگی دارد. این رساله نیز مثل بیشتر رسائل گنوسی مسیحی گفتگویی بین عیسی و شاگردان وی است، و بیشتر درباره حوادث آخرزمان و پایان جهان است. اسامی حواریون که در این رساله ذکر شده عبارتند از: متی، یهوذا و مریم. در اینجا از مریم به عنوان کسی یاد شده که «همه چیز را می‌داند». او در هنگام سوال

^۱. Αούν Βεόρ, Σαμαέλ, *Η Πιστις Σοφία Αποκαλυμμένη*, 1983, pp. 286&186; Mead, G. R. S (1921), *Pistis Sophia*, London, 1921, pp. 31, 167, 100, 47.

^۲. Δροσια, *Ibid*, p. 124.

^۳. Parrott, M., "The Sophia of Jesus Christ", James M. Robinson, ed., *The Nag Hammadi Library*, revised edition. HarperCollins, San Francisco, 1990, pp. 138-142.

^۴. Schoedel, R., "The (First) Apocalypse of James", James M. Robinson, ed., *The Nag Hammadi Library*, revised edition. HarperCollins, San Francisco, 1990, pp. 154-157.

از منجی مشتاق است که راجع به همه چیز معرفت پیدا کند. همچنین وی با عنوان شخصی تصویر می‌شود که توانایی تفسیر متون مقدس و قدرت فهم سخنان عیسی را دارد. در رساله گفتگوی منجی او همراه با گروهی از زنان نیست، بلکه همراه متی و یهوذا در واقع یک گروه هستند! گاهی در متون گنوسی مریم مجدلیه نه در زمره حواریون بلکه از شاگردان عیسی (ع) به حساب می‌آید. این نکته در *انجیل بطرس*^۲ به چشم می‌خورد. از پدران کلیسا اوریگنس^۳ (۱۸۴-۲۵۳) سراپیوس - که در سال‌های ۱۹۰-۲۰۳ میلادی اسقف انطاکیه بوده است - و اوسیبوس^۴ (۲۶۰-۳۳۹) نیز به آن اشاره کرده‌اند^۵ مطالب *انجیل بطرس* کوتاه (۱۴ عبارت دارد) و نامنسجم است. این انجیل از اواسط محکوم و مصلوب شدن عیسی شروع می‌شود و با آمدن مریم مجدلیه به سوی گور عیسی پایان می‌یابد. در این انجیل او شاهد رستاخیز عیسی و رهبر گروهی از زنان، شاگردان عیسی، معرفی می‌شود. او در واقع با چند زن که اسمی از آنان برده نشده است، بر سر گور عیسی می‌رود، اما آن را خالی می‌بینند. آنان در وسط گور، مرد خوش چهره و نورانی را مشاهده می‌کنند. او به آن‌ها می‌گوید آن کسی که به دنبالش هستید زنده شده و به آسمان رفته است.^۶ سرانجام، در رساله رسولان نیز مریم مجدلیه جزو نخستین شاهد رستاخیز عیسی معرفی می‌شود. در رساله مذکور، نکات مهمی درباره تولد، تصلیب و رستاخیز عیسی بیان شده است. وی در این رساله در پاسخ به سوالات رسولان درباره روح و جسم، گناه، نجات و ... تعالیمی را بیان می‌کند. او همراه با دو زن دیگر، یعنی سارا و مارتا، متوجه می‌شود که عیسی زنده شده است. در اینجا، مریم مجدلیه و سایر زنان نخستین شاهدان رستاخیز عیسی معرفی شده‌اند که هر چند

^۱. Δροσια, Ibid, pp. 128-129; Emmel, Stephen, "The Dialogue of the Savior", James M. Robinson, ed., *The Nag Hammadi Library*, revised edition. HarperCollins, San Francisco, 1990, pp. 144-145.

^۲. The Gospel According to Peter

^۳ Origenes

^۴ Eusebius

^۵. Menzies, Allan, *Ante-Nicene Fathers, The Writings of the Fathers Down to A.D 325*, Edinburgh, 1896, pp. 7-12.

^۶. Καραδιδουπος, Ιωάννης, *Αποκρυφα Χριστιανικα Κειμενα: Αποκρυφα Ευαγγελια*, Θεσσαλονικη, 2001, Vol. 1, pp. 133-134.

ابتدا سایر شاگردان عیسی شهادت آنان را نپذیرفتند اما در نهایت از طریق همین زنان متوجه رستاخیز عیسی شدند!

همانطور که پیداست در آثار گنوسی‌ان نسبت به عهدجدید اطلاعات زیادی درباره مریم مجدلیه وجود دارد. در این نوشته‌ها، عیسی‌ای برخاسته از مرگ، خود را به مریم نشان داده و با وی گفتگوی مفصلی راجع به مسائل گوناگون انجام می‌دهد. نکته حایز اهمیت این است که در رساله‌های گنوسی نه تنها مطالبی خلاف عفت درباره مریم مجدلیه به چشم نمی‌خورد بلکه وی از یاران بسیار نزدیک عیسی (ع) معرفی می‌گردد، حتی از او با عنوان حواری و شاگرد و رسول عیسی یاد می‌شود. به‌طور کلی در آثار مذکور، مریم مجدلیه همچون معلم گنوسی به ماهیت و بطن تعالیم سرّی عیسی (ع) آگاهی دارد؛ چرا که وی حواری محبوب اوست. همین رابطه تنگاتنگ و توانایی مریم مجدلیه در فهم آموزه‌های رمزی عیسی به بروز حسادت پطرس دامن می‌زند. به مرور زمان که پدران کلیسا به رد و ابطال تعالیم گنوسی‌ان پرداختند، از برداشت آنان از مریم مجدلیه فاصله گرفتند؛ به‌ویژه اینکه در این آثار از رقابت بین مریم و پطرس سخن به میان آمده است.

پدران یونانی کلیسا

آباء یونانی کلیسا از سده سوم میلادی به بعد در لابلای آثار خود و در کنار مباحث اعتقادی گوناگون به او پرداخته‌اند. شرح بر *غزل‌های هیپولیتوس*^۲ رومی (۱۷۰-۲۳۵) یکی از قدیمی‌ترین تفاسیر در سنت مسیحی بر این رساله از عهدعتیق است. وی نخستین پدر کلیسا است که در این اثر از مریم مجدلیه با عنوان «رسول^۳» یاد کرده است.^۴ این رساله در سنت رمزی-باطنی مسیحی بسیار مهم است و راهنمای نگرش باطنی راهبان بوده است. در *غزل‌های سلیمان*، بانویی با ناراحتی و غم و اندوه فراوان، کوچه به کوچه به دنبال محبوب خویش است و از هر کس سراغ وی را می‌گیرد تا اینکه سرانجام او را می‌یابد و به منزل می‌برد (۱-۴: ۳). هیپولیتوس در تفسیر این متن و با استناد به انجیل یوحنا (۱۱-۱۵):

^۱ Δροσια, Ibid, pp. 132-133.

^۲ Hippolytus

^۳ Απόστολος

^۴ McConvery, Brendan, "Hippolytus' Commentary on the Song of Songs and John 20", *Irish Theological Quarterly*, 2006, Vol. 76, p. 211; Δροσια, Ibid, p. 144.

۲۰) محبوبه را همان مریم مجدلیه در نظر می‌گیرد. به نظر او مریم مجدلیه در عبارتهای انجیل یوحنا همانند آن محبوبه به دنبال عیسای برخاسته از مرگ است که سرانجام نیز او را می‌یابد. البته هیپولیتوس از مارتا نیز سخن می‌گوید و او را کسی معرفی می‌کند که شاهد رستاخیز عیسی بود. به نظر برخی محققان این نگرش هیپولیتوس شاید به این دلیل بوده که از دیدگاه گنوسیان درباره مریم مجدلیه فاصله بگیرد. به عبارت دیگر، وی در مخالفت با گنوسیان به جای مریم، مارتا را شاهد رستاخیز معرفی کرده است.^۱ در عبارت نخست از فصل سوم غزل‌ها، محبوبه در شب به دنبال محبوب خویش است اما او را نمی‌یابد. در دیدگاه هیپولیتوس در اینجا نیز مارتا و مریم شب به دنبال عیسی بودند (یوحنا، ۱: ۲۰) اما او را نمی‌یافتند؛ چرا که جایگاه عیسی نه در گور که در آسمان بود. افزون‌بر این، در نگاه هیپولیتوس عبارتهای بعدی فصل ۲۰ انجیل یوحنا نشان از عشق و علاقه مارتا و مریم مجدلیه به عیسی دارد و راضی نیستند او را رها کنند. هیپولیتوس در اینجا، عیسی را آدم جدید و مریم مجدلیه را حوای جدید معرفی می‌کند که حمد و ثنای خدای پدر را می‌گویند. حوای جدید دیگر سودای فریب آدم را در سر ندارد، بلکه قصد دارد او را در آغوش بگیرد. در نظر هیپولیتوس مریم و مارتا هر دو رسول هستند و اینکه عیسی سپس خودش را به حواریون نشان داد به این دلیل بود که رسول بودن این زنان را مبرهن سازد. برخلاف حوا، از این به بعد مریم دیگر فریب نخواهد خورد؛ چرا که مورد محبت عیسی قرار گرفته است. اینکه ابتدا شاگردان سخن مریم را مبنی بر زنده شدن عیسی نپذیرفتند به این دلیل است که حوا گفتار درستی به آدم نگفته بود و اکنون شاگردان نگران بودند که مبادا مریم مجدلیه هم قصد فریب آنان را داشته باشد.^۲

کتاب مصایب مسیح^۳ که به گریگوریوس نازیانزوسی^۴ (۳۲۹-۳۹۰) نسبت داده شده است، نکاتی درباره مریم مجدلیه ذکر کرده است. عنوان اصلی کتاب *تراژدی گریگوریوس*

^۱ Warren Smith, Yancy (2009), Hippolytus' Commentary on the Song of Songs in social and Critical context, Dissertation: Presented to the Faculty of the Brite Divinity School, 2009, pp. 80&98; McConvery, Ibid, pp. 220-222.

^۲ McConvery, Ibid, p. 217-219; Δροσια, Ibid, pp.144-145; Warren Smith, Ibid, pp. 342-344.

^۳ Χριστός Πάσχω, Christ's Passion

^۴ Gregorius Nazianzenus

متکلم درباره رنج منجی پروردگار عیسی مسیح نام دارد. اما در چاپ‌های معاصر با عنوان مختصر مصایب مسیح شناخته می‌شود. مؤلف، در همان ابتدای مقدمه، اذعان می‌کند که قصد دارد رنج مسیح را به سبک شاعران یونان باستان در قالب تراژدی بیان کند.^۱ مضامین کتاب عبارتند از: رنج و تصلیب عیسی (ع) بر روی کوه جُلجتا، تدفین و رستاخیز و دیدار وی از منزل مریم مادر مرقس. مضمون اصلی این تراژدی مریم مادر عیسی است که رنج را در قالب مفاهیم بشری بیان می‌کند. مریم مجدلیه نیز از شخصیت‌های کلیدی این رساله محسوب می‌شود. در اینجا مریم مجدلیه به سبب شجاعت‌اش تحسین می‌شود؛ چرا که نخستین کسی است که عیسای برخاسته از مرگ را مشاهده کرد و قصد داشت او را لمس کند.^۲ مریم مجدلیه ناراحت و غمگین سر خود را در بین دو زانو قرار داده بود که ناگهان صدایی شنید و عیسی را «در هیبت جدید»^۳ مشاهده کرد.^۴ در توصیف این صحنه در انجیل یوحنا (۱۷: ۲۰) گفته شده است که عیسی از مریم مجدلیه خواست او را لمس نکند. اما جالب است که در این کتاب هرچند عیسی می‌گوید من هنوز به سوی پدرم بر نشده‌ام، با این حال مریم اجازه می‌یابد که وی را لمس کند. البته مریم مادر عیسی بلافاصله سایر زنان را صدا می‌کند و همگی «پسر او» را می‌بینند.^۵ به‌طور کلی در این کتاب نه تنها چهره منفی از مریم مجدلیه ترسیم نشده، بلکه وی از نظر جایگاه بعد از مریم مادر عیسی قرار دارد. گریگوریوس نسیایی^۶ (۳۳۵-۳۹۵) یکی دیگر از پدران کاپادوکیه در رساله فصیح مقدس از مریم مجدلیه با عنوان «حوای جدید»^۷ نام می‌برد. به نظر وی حوا در عهدعتیق از مار فریب خورد و باعث ورود گناه در میان انسان‌ها شد. اما حوای جدید؛ یعنی مریم مجدلیه نه تنها فریب نخورد بلکه اولین شاهد قبر خالی و رستاخیز عیسی بود.^۸

^۱. Γρηγορίου Θεολογου, *Απαντα Τα Εργα: Ο Χριστος Πασχων, Επη Δογματικα*, Θεσσαλονικη, 1977, p. 34, Parag. 3.

^۲. Δροσια, *Ibid*, p. 236.

^۳. ἐν καινῇ θεᾷ

^۴. Γρηγορίου Θεολογου, *Ibid*, p. 236, Parag. 2451.

^۵. Γρηγορίου Θεολογου, *Ibid*, p. 238, Parag. 2470.

^۶ Gregorius Nysenus

^۷. νέα Εύα

^۸. Δροσια, *Ibid*, pp. 147-148.

چنین نگاه مثبتی به مریم مجدلیه در سده پنجم میلادی در نزد یوحنا زین دهان^۱ (د. ۴۰۷) نیز به چشم می‌خورد. او در تفسیر و شرح خود بر انجیل یوحنا^۲ به نقش زنان و به ویژه مریم مجدلیه هنگام رنج و رستخیز عیسی اشاره و به این نکته اذعان می‌کند که مریم مجدلیه صبح زود بر سر قبر عیسی رفت، اما آن را خالی دید. یوحنا زین دهان از عشق سوزان و وفاداری مریم مجدلیه نسبت به عیسی نیز سخن به میان می‌آورد. به نظر او مریم مجدلیه در غم از دست دادن عیسی بر سر آرامگاه او «به تلخی می‌گریست»، اما پطرس به این اندازه غمگین نبود. این را هم اضافه می‌کند که مریم ابتدا عیسی برخاسته از مرگ را نشناخت و حتی نمی‌دانست که او از میان مردگان برخاسته است. با این حال، در نگاه او گفتار و کردار او در نقل رستخیز عیسی باعث آرامش خاطر شاگردان شد. همانطور که در انجیل یوحنا، روح القدس با عنوان فارقلیط^۳، تسلی‌بخش، مورد خطاب قرار گرفته است. یوحنا زین دهان نیز مریم مجدلیه را با عنوان «آرامش‌بخش^۴» شاگردان معرفی می‌کند. بر این اساس، به نظر برخی محققان، زین دهان چه بسا او را «شماس» زنان در نظر گرفته است؛ در آن زمان شماسان در کلیسا جایگاه والایی داشتند^۵. یوحنا زین دهان در اثر دیگر خود؛ یعنی تفسیر انجیل متی از شجاعت زنان به‌ویژه مریم مجدلیه ذکری به میان می‌آورد. به نظر او اینکه مریم مجدلیه و سایر زنان در هنگام تصلیب تا آخرین لحظات در کنار عیسی ماندند و سپس بر سر قبر او رفتند، نشان از شجاعت^۶ آنان دارد. به نظر وی این زنان هم روح بزرگ و هم عشق وافر داشتند که خطر را به جان خریدند. در جایی دیگر در همین تفسیر، از زنان با عنوان «دلسوزان^۷» نام می‌برد و به این دلیل معتقد است که آنان شایسته این بودند که نخستین کسانی باشند که عیسی برخاسته از مرگ را مشاهده کنند^۸.

^۱ Iohannes of Chrysostomos

^۲ Ιωάννης Χρυσόστομος, *Υπόμνημα εις τόν Άγιον Ιωάννην Απόστολον καί Ευαγγελιστήν*, Τμήμα Πολιτισμικής Τεχνολογίας και Επικοινωνίας, 2006, p. 358.

^۳ Parakleitus

^۴ Παραμωθίας

^۵ Δροσια, Ibid, p. 150.

^۶ Θάρρος

^۷ συμπαθέστεραι

^۸ Ιωάννης Χρυσόστομος, Ibid, p. 528.

در همین سده سیریل اسکندرانی^۱ (۳۷۶-۴۴۴) در تفسیر خویش بر انجیل یوحنا از فعالیت‌های مریم مجدلیه، حضور او هنگام رنج عیسی و بازگشت او به سوی گور او ذکری به میان می‌آورد. سیریل با استناد به انجیل یوحنا (۱: ۲۰) بیان می‌کند که مریم مجدلیه صبح روز اول هفته بر سر قبر عیسی آمد، اما دید که سنگ آن کنار رفته و گور خالی است و به این دلیل از او با عنوان «خدا دوست و زن خیلی مهم» نام می‌برد. به نظر می‌رسد سیریل در بخش‌هایی از این اثر در پی توجیه رفتار شاگردان مرد عیسی است؛ چرا که معتقد است فرار آنان در هنگام رنج عیسی نباید دال بر بزدلی‌شان قلمداد شود. شاگردان در واقع به سخن عیسی اکتفا کردند که گفته بود از هم جدا نشوید و منتظر وعده پدر بمانید. او از مریم مجدلیه با عنوان عاشق خدا و عاشق مسیح نام می‌برد و در مقابل شاگردان را هم با عنوان «حکیمان»^۲ ذکر می‌کند. از طرفی دیگر در نگاه او اینکه مریم مجدلیه ابتدا عیسای برخاسته از مرگ را نشناخت به این خاطر است که مریم صبح زود و وقتی هنوز هوا تاریک بود بر سر گور رفته بود. در نهایت وی نیز او را با حوا مقایسه می‌کند و بر این باور است که حوا با گناه خود جایگاه زنان را تنزل داد، اما مریم مجدلیه با بشارت اینکه عیسای برخاسته از مرگ را دیده است، جایگاه خویش و زنان را تعالی بخشید.^۳

نتیجه‌گیری

در انتها می‌توان گفت که مریم مجدلیه به عنوان یک زن معمولی به چنان جایگاه روحانی دست یافت که رسول و یاور مسیح شد. با اینکه در سال‌های اولیه ظهور مسیحیت تمایز چندانی بین زن و مرد نبود و همگان فارغ از جنسیت و نژاد می‌توانستند به نوعی در «ملکوت الهی» سهیم باشند، اما با گذشت زمان و به ویژه از سده سوم میلادی به بعد جایگاه زنان کاهش یافت. ماجرای مریم مجدلیه نیز سرنوشت مشابهی پیدا کرد، علی‌رغم اینکه در آثار کهن مسیحیان به وفور از خدمات و شایستگی‌های او سخن به میان آمده است، اما به تدریج مورد فراموشی و بی‌اعتنایی قرار گرفت. در عهد جدید مریم مجدلیه

^۱ Kyrillos Alexandreias

^۲ σπουδαιότητα και φιλόθεος αὐτῆ γυνή

^۳ Σοφώτατοι

^۴ Κύριλλος Αλεξανδρείας, *Υπόμνημα εἰς τό κατά Ἰωάννην Εὐαγγέλιον*, Τμήμα Πολιτισμικής Τεχνολογίας καὶ Επικοινωνίας, 2006, pp. 628-629.

شاگرد مومن عیسی و همچنین کسی معرفی می‌شود که در هنگام تصلیب و تدفین عیسی حاضر و نخستین شاهد رستاخیز وی بود. افزون‌براین، آنگونه که از عبارات اناجیل چهارگانه برمی‌آید، وی در بنیان‌گذاری مسیحیت نخستین هم‌نقش به‌سزایی ایفا کرده است. او هنگام فعالیت عیسی در جلیلیه حاضر بود، در اورشلیم از وی پیروی کرد، و تا هنگام تصلیب در کنار عیسی ماند. نزد گنوسی‌ان مسیحی او آموزگار اسرار الهی و یار و همراه صادق عیسی است. در آثار پدران کلیسا وی حوای جدید، زنی پارسا، تسلی‌بخش شاگردان و خدا دوست معرفی می‌شود. با توجه گزارش‌های عهدجدید و نوشته‌های دوران بعدی می‌توان ادعا کرد مریم مجدلیه نخستین رسول در سنت مسیحیت به حساب می‌آید؛ چرا که عیسی برخاسته از مرگ نخستین‌بار خودش را به وی نشان داد و از او خواست که این خبر را به شاگردان که از ترس جانشان پا به فرار گذاشته بودند، ابلاغ کند. افزون‌براین، در نوشته‌های آن دوران، نه درباره ازدواج عیسی (ع) با مریم می‌توان مستندات یافت و نه راجع به گناهکار بودن مریم. او صرفاً رسول و یار و یاور محبوب عیسی (ع) معرفی می‌شود که از روی ایمانی که به استاد خود داشت هم تا هنگام تصلیب در کنار وی ماند و هم بعد از آن به زیارت گور وی رفت و تا پایان عمر خویش در گسترش پیام «ملکوت الهی» سعی وافر به خرج داد. اما در قرون وسطی هرچند او همچنان از جایگاه والایی برخوردار است و معجزات و کرامات گوناگونی به او نسبت داده می‌شود ولی در نهایت با زن گناهکار در اناجیل یکی انگاشته می‌شود. از این زمان به بعد حتی در فرهنگ عامه مسیحی نیز مریم مجدلیه به عنوان زن گناهکار و بدکاره معرفی می‌شود که سرانجام به عیسی (ع) ایمان آورد و بخشیده شد. در پایان باید گفت که مریم مجدلیه علاوه بر اعتقادات و آموزه‌های مسیحی در هنرها و پیکره‌نگاری‌های مسیحی (به‌ویژه از سده سیزدهم میلادی به بعد) نیز جایگاه والایی به خود اختصاص داده است که بررسی این موضوع پژوهش جداگانه‌ای را می‌طلبد.

منابع

- ایلیخانی، محمد، «تثلیث از آغاز تا شورای قسطنطنیه»، معارف، شماره ۴، ۱۳۷۴.
- بندهشن، ترجمه مهرداد بهار، تهران، ۱۳۹۷.

- سیاهپوش، مریم السادات، حاج ابراهیمی، طاهره، هوشنگی، لیلا، «اناجیل رسمی و زنان با نقش رسولانه: مطالعه موردی»، زن در فرهنگ و هنر، دوره ۱۳، ۱۴۰۰.
- _____، _____، «مریم مجدلیه در متون آپوکریفا از نگاهی زنانه - نگر»، ادیان و عرفان، شماره اول، بهار و تابستان، ۱۴۰۰.
- شکری فومشی، محمد، «مریم مجدلیه و گرایش زنان به مانویت: بازبینی برخی مولفه‌های اسطوره‌ای و تاریخی»، ایران‌نامگ، شماره ۳-۴، ۱۳۹۸.
- عبدی، ولی، «تقابل جریان رسمی مسیحیت با نهضت مونتائوس»، الهیات تطبیقی، سال دوازدهم، شماره بیست و ششم، پاییز و زمستان، ۱۴۰۰.
- عهد جدید، ترجمه پیروز سیار، تهران، ۱۳۸۷.
- Antonov, Vladimir, *The Gospel of Philip*, Lichtenberg, 2008.
- Ehrman, Bart, *Peter, Paul, and Mary Magdalene: The Followers of Jesus in History and Legend*, Oxford University Press, 2006.
- Emmel, Stephen, "The Dialogue of the Savior", James M. Robinson, ed., *The Nag Hammadi Library*, revised edition. HarperCollins, San Francisco, 1990.
- Ehrman, Bart, *Peter, Paul, and Mary Magdalene: the Followers of Jesus in History and Legend*, Oxford University Press, 2006.
- Fiorenza, Elisabeth, S, *In Memory of Her: A Feminist Theological Reconstruction of Christian Origins*, New York, 1994.
- Foskolou, Vassilika, "Mary Magdalene between East and West", *Dumbarton Oaks Papers*, Volumes 65 and 66, 2012.
- Kung, Hans, *Women in Christianity*, Continuum, 2005.
- McConvery, Brendan, "Hippolytus' Commentary on the Song of Songs and John 20", *Irish Theological Quarterly*, 2006.
- Mead, G. R. S (1921), *Pistis Sophia*, London, 1921.

- Miller, May-Muriel, *Returning Mary Magdalene to the Gospel Pages*, University of Kwazulu-Natal, 2014.
- Parrott, M., "The Sophia of Jesus Christ", James M. Robinson, ed., *The Nag Hammadi Library*, revised edition. HarperCollins, San Francisco, 1990.
- Paterson Brown, Thomas, *Τα Ευαγγέλια Θωμά, Φιλίππου και Αλήθειας*, London, 2011.
- Robinson, James, *The Nag Hammadi Library in English*, Second Edition, Brill: Leiden, 1984.
- Robinson, James, *Γεωργιαδης, Θανάσης, Το Κατά Μαρία Μαγδαληνή Γνωστικό Ευαγγέλιο*, Το Ποντικι, 2007.
- Schoedel, R, "The (First) Apocalypse of James", James M. Robinson, ed., *The Nag Hammadi Library*, revised edition. HarperCollins, San Francisco, 1990.
- Tucker, Robert Leonard, "The Place of Woman in the Church", *The Biblical World*, 1920, (54) 6, pp. 578-587.
- Warren Smith, Yancy, "Hippolytus' Commentary on the Song of Songs in social and Critical context", Dissertation: Presented to the Faculty of the Brite Divinity School, 2009.
- Αδαμτζιλουλου, Ευανθιας, *Η Γυναίκα στη Θεολογία του Αποστολου Παυλου*, Θεσσαλονικη, 2003.
- Αούν Βεόρ, Σαμαέλ, *Η Πιστις Σοφια Αποκαλυμμενη*, 1983.
- Γρηγοριου Θεολογου, *Απαντα Τα Εργα: Ο Χριστος Πασχων, Επη Δογματικα*, Θεσσαλονικη, 1977.
- Δροσια, Αικατερινη, *Η Μαρια Μαγδαληνη ατη βιβλικη και μεταγενεστερη χριστιανικη παραδοση*, Θεσσαλονικη, 2018.

- Ιωάννης Χρυσόστομος, *Υπόμνημα εἰς τόν Ἅγιον Ἰωάννην Ἀπόστολον καί Εὐαγγελιστήν*, Τμήμα Πολιτισμικῆς Τεχνολογίας καί Επικοινωνίας, 2006.
- Καραδιδιπουλος, Ιωάννης, *Αποκρυφα Χριστιανικα Κειμενα: Αποκρυφα Ευαγγελια*, Θεσσαλονικη, 2001.
- Κύριλλος Αλεξανδρείας, *Υπόμνημα εἰς τό κατά Ἰωάννην Εὐαγγέλιον*, Τμήμα Πολιτισμικῆς Τεχνολογίας καί Επικοινωνίας, 2006.
- Νικα, Ευγενια, *Η Μαρια Μαγδαληνη Ἐπο την Καινη Διαθηκη στην Παραδοση της Εκκλησιας*, Αθηνα, 2018.
- Χατζηβασιλειαδη, Ελενης Κασσελουρη, “Η Εύχαριστιακή Ἐμπειρία τών Πρώτων Κοινοτήτων καί ἡ Συμμετοχή τών Ὑναικῶν”, *Θεολογια*, 2009.